

ISSN: 2545-0573

KONSOLIDASİYALASHGAN MOLIYAVIY HISOBOT, UNI MOHIYATI, AHAMIYATI HAMDA UNI TUZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH

S. R. Egamberdiyeva

Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent QarMII "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrası

G. A. Rajabov

QarMII Buxgalteriya hisobi va audit mutaxassisligi magistranti

J. I. Raxmatov

QarMII Iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar:

Konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobot, bosh va sho'ba korxonalari, Bosh va sho'ba korxonalari guruhi, kompensasiya maqsadi.

Annotatsiya

Maqolada korxonalarining birlashuvi, konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobot uni mohiyati, ahamiyati, asosiy maqsadi hamda uni tuzishning ahamiyati bayon qilingan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Kirish. Respublikamiz iqtisodini, shu jumladan bozorini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri, boshqaruvni to'g'ri yo'lga qo'yish hisoblanadi. Chunki turli xil mulkchilik shakllariga asoslangan korxonalar, shu jumladan chet el investisiyalari asosidagi qo'shma korxonalar, aksionerlik jamiyatlari, korporasiyalar, kompaniyalar va boshqalarning tashkil etilishi tufayli xorijiy davlatlar, tashkilotlar va xususiy shaxslar bilan aloqalar tobora mustahkamlanib, ularning iqtisodiyotdagi o'rni tobora salmoqli bo'lib bormoqda.

Jahon mamlakatlari tajribasidan ma'lumki, korxonalarni samarali boshqarishda ko'proq ularni yirik guruhlariga birlashtirgan holda tuzish maqsadga muvofiqdir. Bunda ikki yoki undan ortiq kompaniya moliyaviy-iqtisodiy jihatdan bir kompaniya ostida birlashadi.

Korxonalarining birlashuvi deb, alohida bir korxonaning ikkinchisiga qo'shilishi yoki bir korxonaning ikkinchi korxonaning sof aktivlari va ishlab chiqarish faoliyati ustidan nazoratni sotib olish oqibatida bir iqtisodiy birlikka qo'yilishiga aytiladi. Bu, asosan, biror-bir faoliyat bilan shug'ullanayotgan kompaniyaning egalari tomonidan ushbu kompaniya tarkibida bir nechta mayda mustaqil korxonalarni tashkil etishga bo'lgan harakatidan kelib chiqadi. Buning natijasida soliq to'lovlari bo'yicha muayyan tejash yuzaga keladi.

Ko'pchilik hollarda biznesning kengayishi zaruriyat hisoblanadi. Bunday vaziyatda transnatsional kompaniyalar o'z faoliyatini butun jahon bo'ylab kengaytiradi. Xo'jalik yurituvchi subektlar guruhining

bosh korxonalar nazorati ostida birlashuvi yuz bersa, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuziladi.

Moliyaviy hisobot konsolidatsiyasi (konsolidatsiya inglizcha consolidate soʻzidan olingan boʻlib, birlashtirmoq, mustahkamlamoq degan maʼnoni anglatadi) bu yuridik jihatdan mustaqil, ammo iqtisodiy va moliyaviy tomondan oʻzaro bogʻliq ikki yoki undan ortiq kompaniyalar hisobotlarini birlashtirishdir.

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzishning asosiy maqsadi – korporatsiya faoliyati natijalarini va moliyaviy holatini toʻliq ochib berishdan iboratdir. Afsuski, hozirda amal qilib turgan konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzish uslubi har doim ham aʼlo sifatda ishlamaydi. Korporatsiya foydasi taqsimlanishining tortishuvli jarayon ekanligi hamda inflyatsiya sharoitida mamlakatlar valyuta kurslarining doimiy oʻzgarib turishi konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzishda qiyinchilik tugʻdirmoqda. Demak, valyuta kurslarini qayta hisob-kitob qilish buxgalterlar oldida turgan eng katta muammolardan biri boʻlib hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ilk marotaba konsolidatsiyalashgan buxgalteriya hisoboti XX asrning boshlarida AQShda vujudga kelgan. Aynan oʻsha davr jadal iqtisodiy rivojlanish davri boʻlib, hozirgi iqtisodiy gigantlar oʻsha vaqtdagi kichik korxonalarni qoʻshib olishi natijasida paydo boʻlgan. Shuningdek, hisobga ish va hisobot tuzishning yangi usullarini qoʻllash boʻyicha toʻsiqlar va tartibga soluvchi xujjatlar yoʻq edi. Umumlashtirish gʻoyasi eng yirik fond birjalari tomonidan maʼqullangan edi.

Buning natijasida AQShda birinchi boʻlib, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar tuzish zaruriyati paydo boʻlgan.

Yevropada umumlashtirish gʻoyasi birmuncha kechikibroq qaror topa boshladi. Bu borada Gollandiya ancha ilgʻor boʻlib chiqdi - Mueller So firmasining konsolidatsiyalashgan hisoboti haqidagi dastlabki maʼlumot 1926 yilda qayd etilgan.

Buyuk Britaniya va Niderlandiyada konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotning qoʻllanilishi XX asrning 20-yillariga toʻgʻri keladi. Bu davlatlarda xolding biznesining keng quloq yoyishi konsolidatsiyalashgan hisobotlarni tuzishni taqozo etgan. Hozirgi kunda bu davlatlarda konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisob maʼlumotlari milliy standartlar asosida tartibga solinadi.

Yevropaning boshqa mamlakatlarida konsolidatsiyalash jarayoni sekinlik bilan rivojlangan. Masalan, Germaniyada kompaniyalarning barcha filiallari boʻyicha konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzish zaruriyati boʻyicha qonun 1960 yilda qabul qilingan boʻlsa, yirik kompaniyalarning xorijda faoliyat yuritayotgan shoʻba korxonalari boʻyicha qonun 80-yillarning oxirida amalga kiritilgan. Shveysariyada konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzish milliy standartlar bilan tartibga solinib, koʻpgina yirik kompaniyalar oʻz boʻlimlari faoliyati toʻgʻrisida maʼlumotlarni oʻz hisobotlarida aks ettiradilar. Italiyada qimmatli qogʻozlar birjasida roʻyxatdan oʻtgan kompaniyalar konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarni tuzishi majburiy hisoblanadi. Yaponiyada konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzish boʻyicha standart 1977 yilda qabul qilingan. Yuqorida keltirib oʻtilgan fikrlardan koʻrinib turibdiki, jahon mamlakatlarida bu masalani hal qilish boʻyicha turli xil qarashlar mavjud.

2016 yil 13 aprelda qabul qilingan «Buxgalteriya hisobi toʻgʻrisida»gi Oʻzbekiston Respublikasi qonunining «Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot» nomli 23-moddasida “Asosiy xoʻjalik jamiyati boʻlgan va shoʻba xoʻjalik jamiyatlariga, oʻz nazorati ostidagi tashkilotlarga ega buxgalteriya hisobi subyekti konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzadi.

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzish tartibi, shuningdek asosiy xoʻjalik jamiyatining nazorati ostidagi tashkilotlarga qoʻyiladigan talablar buxgalteriya hisobi standartlari bilan belgilanadi” – deyilgan.[1]. Bugungi kunda konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzish Oʻzbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 1998 yil 28 dekabrda 580-son bilan roʻyxatga olingan «Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar va investitsiyalarni shoʻba xoʻjalik jamiyatlarida hisobga olish» deb nomlangan 8-son “Shoʻba xoʻjalik jamiyatlariga sarmoyalarni hisobga olish va konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar» Oʻzbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standarti (BHMS) bilan tartibga

solinadi. Amaliyotda konsolidasiyalashgan hisobot tuzish tajribasi hozircha keng rivojlanmaganligi sababli, ularni tuzishning tamoyillarini joriy etish va masofadan turib hisob ma'lumotlarini umumiy ma'lumotlar bazasiga uzatish tizimi mexanizmini ishlab chiqish talab etilmoqda.

10-sonli Moliyaviy hisobotning xalqaro standartida konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobotga quyidagicha ta'rif berilgan: "Jamlangan (konsolidatsiya lashgan) moliyaviy hisobotlar- Guruh moliyaviy hisobotlari bo'lib, ularda bosh tashkilot va uning shu'ba tadbirkorlik subyektlari aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadi, xarajatlari va pul mablag'lari oqimlari iqtisodiy faoliyat yagona subyektining aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadi, xarajatlari va pul malag'lari oqimlari sifatida ifodalanadi." [2]

Ayrim iqtisodchi olimlar ham konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzadigan korxonalar to'g'risida o'z fikrlarini aytgan, xususan S.N.Tashnazarov "Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzadigan kompaniyalar guruhiga bosh kompaniya hamda u tomonidan nazorat qilinadigan barcha sho'ba kompaniyalar kiradi. Agar kompaniya bosh kompaniya tomonidan nazorat qilinsa, u holda konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot bu kompaniyalarning faoliyat turlaridagi mavjud farqlardan qat'iy nazar tuziladi." [7]

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada mavzu doirasidan kelib chiqqan mavzuga oid ilmiy va nazariy yondashuvlar urganilib mushohada qilingan. Tadqiqotda belgilangan maqsadga erishish uchun yo'nalish tanlab olingan. Empirik tadqiqotning kuzatish, jamlash, guruhlash va ma'lumotlar manbalari o'rtasidagi aloqalarni aniqlash usullaridan va nazariy tadqiqotning analiz va sintez usullaridan keng foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobotni umumiy - bosh va sho'ba korxonalar guruhi sifatida ko'rib chiqiladigan o'zaro bog'liq tashkilotlar bosh va sho'ba korxonalari guruhining moliyaviy hisobotini ifoda etadi. Shu sababli uning asosiy maqsadi ayrim jamiyatning hisobot maqsadi kabi hisobot davrida mulk va moliyaviy ahvolni, shuningdek hisobot davri uchun faoliyatning natijalarini ishonchli ifoda etish hisoblanadi.

Bunda bosh va sho'ba korxonalari guruhi va ayrim jamiyat uchun hisobotni tuzishda hal etilayotgan vazifalar o'xshash bo'ladi: bu ma'lumotni to'plash, hujjatlashtirish, tahlil qilish va guruhlashtirish demakdir. Biroq, bunda ayrim jamiyat hisoboti va konsolidasiyalashgan hisobotning maqsadi, vazifalari bir-biriga to'liq mos kelmaydi. Konsolidasiyalashgan hisobot uchun esa ushbu maqsadi va vazifalar bir nechta boshqa jamiyatlar hisobotini umumlashtirish zarurati bilan bog'liq xususiyatlar sababli «kengayadi».

Masalan, xo'jalik operatsiyalarini hujjatlashtirishni ko'rib chiqamiz. Bundan tashqari, birlashgan jamiyatlarning barcha xo'jalik operatsiyalari hisobga olinishi lozim. Konsolidasiyalashgan hisobot uchun esa quyidagilar alohida aks ettirilishi kerak:

- jamiyatlar bosh va sho'ba korxonalari guruhlari o'rtasidagi bitimlar;
- ayrim jamiyatlarning birlashishidagi hisobotida o'zgarishlar;
- konsolidasiyalashgan balansning yangi pozitsiyalarning umumlashishi va moliyaviy natijalar hisoboti, shuningdek, ularning yillar bo'yicha o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan hajmlari;
- yashirin zahira va sarf-xarajatlar hajmi hamda hisobga olishni, shuningdek, firmalar narxi va hokozolarni aniqlash uslubi.

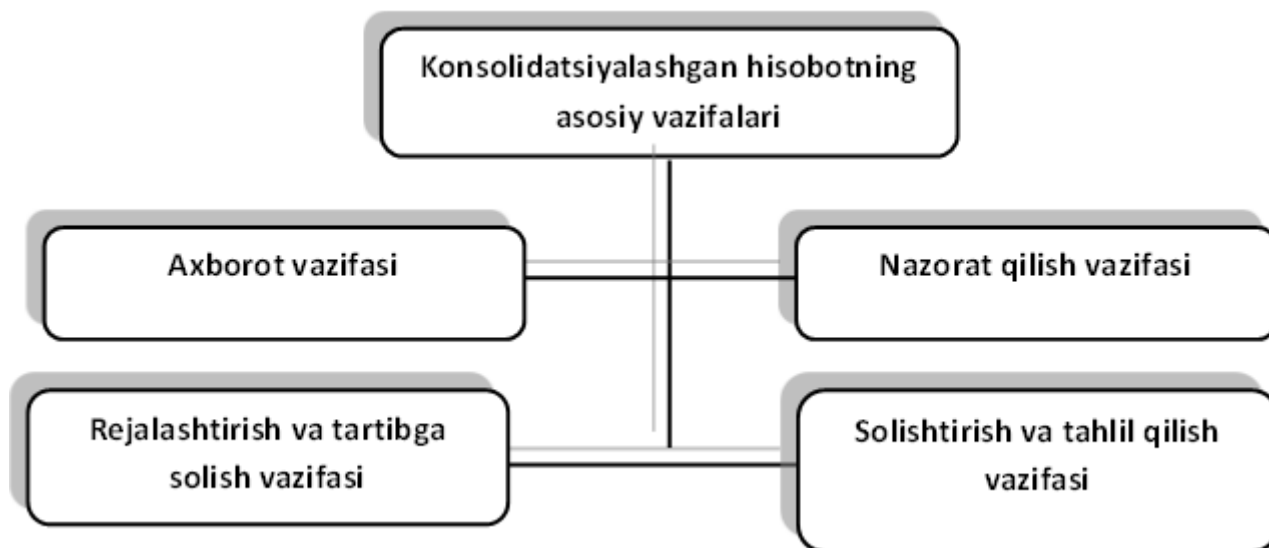
Natijada umumlashtirish uchun zarur bo'lgan, shuningdek uning natijasida yuzaga keladigan va barcha axborotni aks ettiradigan «umumlashtirilgan» buxgalteriya hisobini joriy qilish zarur hisoblanadi. Bunday hisobni joriy qilmasdan turib bosh va sho'ba korxonalari guruhi hisobotini tuzish uchun ishonchli ma'lumotlar olish mumkin emas. Bunda «umumlashtirilgan buxgalteriya hisobi» har qanday hisobotni tuzish uchun umumiy hisoblangani kabi, konsolidasiyalashgan hisobotni ham uning o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan hisob yuritish tartibiga muvofiq amalga oshirilishi lozim. Ushbu

tartiblar bir bo'lishi kerak. Ushbu shart konsern hisobotining ishonchligini tasdiqlash uchun juda muhim.

Ayrim jamiyatlar hisoboti ma'lumotlari yetishmasligining «kompensasiya»si sifatida xizmat qiladigan «kompensasiya» maqsadi va vazifalari bosh va sho'ba korxonalari guruhining hisoboti uchun o'ziga xos xususiyat hisoblanadi.

Bosh va sho'ba korxonalari guruhi tarkibiga kiradigan ayrim jamiyatlar hisoboti asosida uning mulk va moliyaviy ahvoli hamda faoliyati natijasini baholash mumkin emas. Ushbu holatda konsolidasiyalashgan hisobotni tuzish zarur hisoblanadi va uni tuzish xususiyatlari tufayli u yagona iqtisodiy tuzilma sifatida Bosh va sho'ba korxonalari guruhi ishlarining aniq ahvolini ishonchli taqdim etish qobiliyatiga egadir. Konsolidasiyalashgan hisobotning aynan ushbu ma'lumotlar yetishmasligini Bosh va sho'ba korxonalari guruhining ayrim jamiyatlari hisobotini shunchaki jamlash uslubi bilan emas, balki Bosh va sho'ba korxonalari guruhi ichidagi operatsiyalarni istisno qilishni inobatga olgan holda umumlashtirish orqali yengib o'tish qobiliyati «kompensasiya» maqsadi deb ataladi. Kompensasiya maqsadiga shu narsa davomida erishildiki, bunda barcha operatsiyalar va ularning hisobot davrining u yoki bu ko'rsatkichlariga ta'siri ayrim hisobotlarni umumlashtirish chog'ida bir xillashtiriladi va Bosh va sho'ba korxonalari guruhi nuqtai nazaridan yagona iqtisodiy tuzilma sifatida baholanadi hamda istisno qilinadi. Ushbu jarayon bir xillashtirish yoki to'plash deyiladi. Aynan mana shuning uchun umumlashtirishda bosh korxonaning sho'ba jamiyatlariga sarflagan barcha xarajatlari, mulkning qiymat bahosiga kiradigan «o'rtadagi» daromad va zararlar, bosh va sho'ba korxonalari guruhi ichidagi yuzaga keladigan daromad va sarf xarajatlar istisno qilinadi.

Hisobot bunday axborotning ichki va tashqi iste'molchilari – korxonalar egalari, Bosh va sho'ba korxonalari guruhi va kengashlar rahbarlari, uning tarkibiga kiruvchi jamiyatlar xodimlari, solohiyatli investor va kreditorlar, mahsulot yetkazib beruvchilar, xaridorlar, davlat, shuningdek, boshqa manfaatdor foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan. Ya'ni, konsolidasiyalashgan hisobotning asosiy vazifalarini ta'riflash mumkin:

1-rasm. Konsolidasiyalashgan hisobotning asosiy vazifalari

1. Axborot vazifasi. Aynan mana shu vazifa bosh va sho'ba korxonalari guruhi bo'yicha har qanday bosh va sho'ba korxonalari guruhi va korporativ birlashmalar, kichik milliy kompaniyalar uchun axborot olish imkonini beradi.
2. Nazorat qilish vazifasi. Konsolidasiyalashgan hisobotdan bosh korxonaning u yoki bu jarayonlarini nazorat qilish vosita sifatida foydalanish mumkin.
3. Rejalashtirish va tartibga solish vazifasi. Tashqi iste'molchilar uchun, masalan, ushbu vazifa

shundan iboratki, konsolidasiyalashgan hisobotdan bosh va sho'ba korxonalari guruhi faoliyatini rejalashtirish, uning ichidagi u yoki bu jarayonlarni tartibga solish, moliyalashtirish va daromadlarni moliyaviy rejalashtirish, ichki dividendlarni to'lash uchun foydalaniladi.

4. Solishtirish va tahlil qilish vazifasi. Bu vazifa Bosh va sho'ba korxonalari guruhi ichidagi ayrim jamiyatlar va ba'zi Bosh va sho'ba korxonalari guruhlarini o'rtasida ularning faoliyati va iqtisodiy ahvolini qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi.

Bizning fikrimizcha, kelajakda konsolidasiyalashgan hisobot o'ta muhim rol o'ynaydi, uni qo'llash vazifalari va sohalari yanada kengayadi.

Yuqorida qayd etilganidek, bosh va sho'ba korxonalari guruhi yoki ayrim jamiyat hisoboti ularning umumiylikiga qaramasdan, konsolidasiyalashgan hisobot o'z xususiyatlari tufayli ayrim korxonalar hisobotining maqsadlari, vazifalarini kengaytirishi va to'ldirishi bilan ajralib turadi. Uni tuzishning ayrim talablariga nisbatan ham ana shunday deyish mumkin. Yuqorida keltirilgan qoidalar ayrim jamiyat hisobotiga taalluqli bo'lgani kabi konsolidasiyalashgan hisobotga ham taalluqlidir.

Xo'jalik yurituvchi subektlar guruhining bosh korxonasi ostida birlashuvi yuz bersa, konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobot tuziladi. Moliyaviy hisobot konsolidasiyasi bu yuridik jihatdan mustaqil, ammo iqtisodiy moliyaviy tomondan o'zaro bog'liq ikki yoki undan ortiq kompaniyalar hisobotlarini birlashtirishdir.

Avvaldan shuni ta'kidlamochimizki, tajribaga ko'ra, rejali iqtisodiyotga xos bo'lgan jamlama hisobot va konsolidasiyalashgan hisobot o'rtasidagi farq bir tomondan, ularning maqsadli yo'naltirilishi bo'lsa, ikkinchi tomondan tuzish usullari va ko'rsatkichlar tarkibiga bog'liqdir. Ayni paytda o'xshash jihatlari shundaki, hisobotning har ikki turi o'zaro bog'liq tashkilotlarning yaxlit hisobotidir.

Xalqaro hisob andozalariga ko'ra, konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobot bosh korxonasi rahbarligidagi korxonalar guruhi uchun konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish bilan shug'ullanadi. Konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobot moddalarini korxonalar guruhidagi moliyaviy ahvol, operatsiyalar natijalari va moliyaviy ahvoldagi o'zgarishlar to'g'risidagi axborotlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish maqsadida rivojlantirilgan. Aynan konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobotgina iqtisodiy va moliyaviy jihatdan bir-biriga bog'liq bir nechta kompaniyalarning guruhi xususida umumiy ma'lumot olishni ta'minlab, ushbu kompaniyalar guruhining faoliyati natijalari va istiqbolini o'zida s ettiradi.

Umumlashtirish amaliyoti hamon o'ziga xos milliy xususiyatlarga ega, bu esa ko'pincha ziddiyatlarga va qarama-qarshiliklarga olib keladi. Shu tufayli qator xalqaro tashkilotlar ushbu tafovutlarni bartaraf etishga intilmoqda. Shulardan eng nufuzlisi Xalqaro hisob yuritish standartlari qo'mitasidir (IASC), dastlab unga 13 ta eng rivojlangan mamlakatlar: AQSH, Angliya, Germaniya, Fransiya va shu kabi davlatlar kirdi

Hozirgi kunga kelib IASC 30 dan ziyod standartlarni ishlab chiqdi. Ushbu standartlar (BHXS/IAS) tavsiya xususiyatiga ega bo'lib, yuridik jihatdan ularga amal qilish lozim emas. 70-yillarning o'rtalarida qo'mita umumlashtirish jarayonini tadqiq qilishga kirishdi. O'tgan davr mobaynida u ushbu muammoga bag'ishlangan beshta standartni e'lon qildi. Konsolidasiyalashgan hisobot bo'yicha shulardan №14 standart «Segmentlar bo'yicha moliyaviy hisobot», №27 «Алоҳида молиявий ҳисоботлар», №21 standart «Валюта курсларидаги ўзгаришларнинг таъсирлари», shuningdek №28 standart «Қадам тадбиркорлик субъектларидаги ва қўшма корхоналардаги инвестициялар».

Savdo-sotiqda erkin munosabat yuritish, hamkorlikda faoliyat ko'rsatish uchun sherik tanlay bilish, o'zi ishlab chiqargan mahsulot va uni sotishdan olgan daromadga to'liq egalik qilish moliyaviy ko'rsatkichlarining o'zgarishiga bevosita ta'sir etadi.

Yangicha ish yuritish avval uchramagan muammolarni keltirib chiqarmoqda. Jumladan, tashqi va ichki bozordan tajribali mijoz va hamroh tanlash bilan birga ularning moliyaviy imkoniyatlarini o'rganish

zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, konsolidasiyalashgan hisobot ayrim jamiyatning hisobotiga nisbatan to'ldirish masalasini hal etadi. Bu shu bilan ifodalanadiki, konsolidasiyalashgan hisobot ham ayrim jamiyat hisoboti singari ko'rib chiqiladi va asoslanadi. Aynan mana shuning uchun ham konsolidasiyalashgan hisobot ayrim jamiyatlar hisobotini almashtirmaydi, aksincha uni to'ldiradi.

Konsolidasiyalashgan hisobot vazifalari va uni qo'llash sohasi bir- biriga bevosita bog'liq va asosan konsolidasiyalashgan hisobotning maqsadlari va vazifalaridan kelib chiqadi. Yuqorida qayd etilganidek, hisobotning ushbu turi hisobot davriga mulk va moliyaviy ahvol to'g'risida ma'lumotni va shuningdek, bosh va sho'ba korxonalari guruhi faoliyatining hisobot davri uchun moliyaviy natijalarni ifoda etadi.

Korxonalarining xo'jalik faoliyatini audit qilish, ularning ishlarini yaxshilash, samaradorligini oshirishning muhim omili bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Xo'jalik faoliyatini audit qilish korxonalarining ishlab chiqarish, moliyaviy, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish darajasini aniqlashga yordam beradi, foydalanilmagan resurslarni aniqlab; korxonalarining kelgusida rivojlanishi, ularning moliyaviy holatini yaxshilash uchun zarur tavsiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. "Buxgalteriya xisobi to'grisida"gi Qonun. Toshkent sh., 2016 йил 13 апрель, ЎРҚ-404-сон.
2. 10-son MHMS "Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot"
3. 11-son MHXS "Qo'shma faoliyat"
4. 12-son MHXS "Boshqa kompaniyalarga qatnashish hissasi to'g'risidagi axborotlarni ochiqlash".
5. 27-son BHXS "Alohida moliyaviy hisobot"
6. 28-son BHXS "Assotsiatsiyalashgan kompaniyalarga investitsiyalar vaqo'shma korxonalar".
7. S. N. Tashnazarov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari: Oliy o'quv yurtlari magistratura mutaxassisliklari uchun darslik. – Toshkent: 2019. – 555 б.